

İbn Şihâb ez-Zührî ve *Sahîh-i Buhârî*'de Yer Alan Enes b. Mâlik Rivayetleri

Ali Fuat Futsi**

Özet

Bu makalede öncelikle İbn Şihâb ez-Zührî'nin hayatı ve hadisçiliği hakkında özet bilgiler sunulmuş ardından Hz. Enes'ten (r.a.) yaptığı rivayetler hakkında nicelik yönünden bilgiler verilmiş ve seçilen bir hadis grubuna isnad-metin analizi uygulanmıştır. Öncelikle isnadlar incelenip, ardından metin farklılıkları ortaya konulmuş, böylece ilgili hadis grubuna bütüncül bir açıdan yaklaşma imkânı elde edilmesi hedeflenmiştir. Konu her ne kadar *Sahîh-i Buhârî* ile sınırlı olsa da isnad ve metinlerin karşılaştırılması açısından *Sahîh-i Buhârî* öncesi kaynaklar da çalışmaya dâhil edilmiştir. Uygulanan yöntem vesilesiyle hadislerin rivayet tarihinin izleri sürülüp isnad ve metinlerin araştırmacıyı götürebileceği noktalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Şihâb ez-Zührî, Enes b. Mâlik, isnad, metin, rivayet

İbn Shihâb Al-Zuhrî and His Transmissions From Anas B. Malik in Al-Bukhârî's Sahîh

Abstract

In this paper, a short information on the life and the scholarship of Ibn Shihâb al-Zuhrî and the number of his transmissions from Anas b. Mâlik were given. In addition, *isnâd-matn* analysis was applied to a selected *hadîth* cluster transmitted by Zuhri from Anas. First, the *asânid* were analysed, and then variants in the texts transmitted by these *asânid* were presented in order to attain a holistic approach to the *hadîth* cluster. Although the analysed transmissions were selected from Buhârî's *Sahîh*, pre-canonical sources were included for the comparison of texts. By means of *isnâd-matn* analysis, it was tried to trace the history of hadîth transmission, and to determine to which extent the text could take the researcher in this respect.

Key Words: Ibn Shihâb al-Zuhrî, Anas b. Mâlik, isnâd, matn, transmission

* Bu makale "İbn Şihâb ez-Zührî'nin Kaynakları (*Sahîh-i Buhârî* Çerçevesinde)" isimli yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**Arş. Gör., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, fuatfutsi@gmail.com.

Giriş

Bir hadisin sıhhat durumunu tespit edebilmek için ilk ve en önemli unsur 'isnad'dır. Zira güvenilir olmayan kişi veya kişilerin naklettiği haberlere itimat edilmemesi bütün insanlığın ortak tutumudur. Ancak sahâbenin yaşadığı dönemde büyük bir güven ortamının varlığı sayesinde isnada ihtiyaç duyulmamış, Muhammed b. Sîrîn'in (ö. 110/729) de belirttiği gibi 'fitne'den sonra bu uygulama yaygın hale gelmiştir.¹

Hicrî ilk asrın sonlarına doğru gayr-ı resmî olarak devam eden hadis rivayetleri İslâm beldelerine yayılmış ve ilk defa Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'in (ö. 101/720) emriyle 'resmî tedvin' faaliyeti başlamıştır.² Bu faaliyette birçok âlim yer almakla birlikte en büyük pay sahibi şüphesiz ki İbn Şihâb ez-Zühri'dir (ö. 124/742). O, bu uğurda yıllarca süren seyahatler yapmış ve topladığı malzemeyi kendi talebeleri vasıtasıyla gelecek nesillere aktarmıştır.

Kendisinden Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ve Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) gibi hadis ilminin zirve şahsiyetleri nakillerde bulunmuş ve rivayetleri hemen bütün hadis musannefâtında yer almıştır. Bu ilmin 'medâr' denilen köşe taşlarından biri olan Zühri'nin rivayetlerine en fazla ehemmiyet verenlerden Buhârî'nin (ö. 256/870) *Sahih*'inin önemli bir kısmını bu nakiller oluşturmuştur. Bunların hepsini tek tek incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşacağı için sadece Zühri'nin sahâbe hocalarından olması bakımından Hz. Enes (r.a.) (ö. 91/710) kanalıyla yaptığı rivayetler değerlendirilecektir. Nicel açıdan bilgi verildikten sonra bu hadis grubu içerisinden metin tekrarı en fazla olanı ayrıca nitel olarak incelenecektir. Burada nitelden kastın 'isnad-metin' analizi olduğu vurgulanmalıdır. Bu yöntem ise isnadlar ile metinler arasında bir ilişki olması öncülünden hareket etmektedir.³

I. Hayatı, Hadisçiliği ve Hocaları

Tam adı, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb el-Kureşî ez-Zühri⁴, künyesi Ebû Bekir⁵ olup, el-imâm, el-alem ve hâfizu zemenihî (zamanının hadis hafızı) gibi lakaplarla anılmaktadır.⁶ Zühri'nin doğum yılı olarak

1 Müslim, Ebu'l-Hüseyin, *el-Câmiu's-sahih*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâki, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1991, Mukaddime, 15.

2 Fesevî, Yakub b. Süleyman, *el-Marife ve't-târih*, nşr. Ekrem Ziya el-Ömerî, Medine: Mektebetü'd-dâr, 1410/1990, I, 645.

3 Harald Motzki, *İsnad ve Metin Bağlamında Hadis Tarihlendirme Metotları*. çev. Bekir Kuzudişli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011, s. 123-124.

4 el-Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman, *Tehzibü'l-Kemâl*, nşr. Beşşar Avvad, Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2010, VI, 507.

5 İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed, *Kitâbü's-sikât*, nşr. Muhammed Abdülmuîd Hân, Haydarâbâd: Matbaa Meclis-i dâirati'l-maârif, 1998, V, 349.

6 ez-Zehabi, Muhammed b. Ahmed, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, nşr. Şuayb Arnavut, Beyrut:

kaynaklarda hicrî 50 ilâ 58 arasında değişen tarihler verilmektedir. Örneęin; Mizzî (ö. 742/1341), Halife b. Hayyat'tan (ö. 240/854) 51, Yahyâ b. Bükeyr'den (ö. 231/845) 56, Vâkıdî'den de (ö. 207/823) 58 tarihini aktarmakta⁷, Zehebî (ö. 748/1348) ise, 50 yılını zikretmekte ve bu görüşü tercih etmektedir.⁸ Doğum ve ölüm yılları hakkındaki rivayetler karşılaştırıldığında Zehebî'nin tercihinin daha isabetli olduğu görülmektedir.⁹ Zira kendisi yaklaşık olarak otuz yaşında Emevî Hanedanı ile tanışmış ve aynı yıl İbnü'l-Eş'as (ö. 85/704) olayı vuku bulmuştur.

Doğum tarihinden de anlaşılacağı üzere küçük tâbiilerden olan İbn Şihâb, hem küçük sahâbilerin hem de büyük tâbiilerin öğrenciliğini yapma imkânı bulmuştur. Sahâbe asrının sonlarına doğru ilim talebine başlamış ve yirmi yıldan fazla süreyle ilim tahsil etmiştir.¹⁰ Kur'ân-ı Kerim'i ezberledikten sonra nesep ilmine merak salmış ve ilk olarak akrabası genç sahâbî Abdullah b. Sa'lebe b. Suayr'dan (ö. 89/708) bu ilmi tahsil etmiş¹¹, daha sonra ise Said b. Müseyyeb'in (ö. 94/713) meclisine katılmıştır.¹² Said, Zühri'nin hayatında âdeta dönüm noktası olmuş, onu tanıdıktan sonra fıkıh ve hadis ilimlerine olan iştihakı artmış ve bu sayede dönemin diğer büyük imamlarına, özellikle de 'fukahâ-i seb'a' olarak bilinen Medine'nin önde gelen âlimlerine öğrencilik yapmıştır. Öyle ki, ilimlerini kendisinde toplamış ve bu hususta onların mirasçısı konumuna gelmiştir. Ayrıca onun küçük sahâbenin de bir kısmına talebe olduğu, özellikle Enes b. Mâlik'in (r.a.) en güvenilir râvisi mevkiine yükseldiğı de yine bilinmektedir.¹³

İbn Hibbân'ın (ö. 354/965), Zühri'nin mülâkî olduğu sahâbe sayısını on olarak vermesine karşın¹⁴, Ebû Nuaym (ö. 430/1038) bu sayıyı yirmi bire çıkarmıştır.¹⁵ Bu sahâbilerin isimleri şöyledir: Enes b. Mâlik, Sehl b. Sa'd (ö. 91/710), Ebu't-Tüfeyl (ö. 100/719), es-Sâib b. Yezid (ö. 82/701), Abdullah b. Sa'lebe, Mahmud b. Rebi' (ö. 97/716), Abdurrahman b. Ezher (ö. ?), Abdullah b. Ömer (ö. 73/692)¹⁶, Ebû Ümâme b. Sekl b. Huneyf (ö. 100/719), Abdullah b. Âmir

Müessesetü'r-risale, 1982, V, 326.

7 el-Mizzî, *Tehzib*, VI, 513.

8 ez-Zehebî, *Siyer*, V, 207; *Tezkiretü'l-huffâz*, nşr. Abdurrahman Yahya el-Muallimî, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y. I, 108.

9 Sedat Özçelik, "İbn Şihâb ez-Zühri'nin Hayatı ve Hadisçiliğı" (Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), s. 4.

10 ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve ve feyâtu'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*, nşr. Beşşar Avvad, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2003, III, 499.

11 ez-Zehebî, *Siyer*, V, 330.

12 İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü'l-hâncî, 2001, VII, 429.

13 ez-Zehebî, *Siyer*, V, 212.

14 İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, III, 4.

15 Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-evliyâ*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1988, III, 360.

16 İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cerh ve't-ta'dil*, nşr. Abdurrahman Yahyâ el-Muallimî, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1952, VIII, 71.

b. Rebîa (ö. 85/704), Mahmud b. Lebid (ö. 96/715), Mes'ud b. Hakem (ö. 90/709), Kesir b. Abbas (ö. ?), Süfyân Ebû Cemile (ö. ?), Ebû Muveyhebe (ö. ?), Ebû'l-Fazl (ö. ?), İbn Ebû Sender (ö. ?), Rebîa b. Abbad ed-Düeli (ö. 95/714). Ayrıca; Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692), Hasan (ö. 49/669) ve Hüseyin'i (ö. 61/680) (ranhüm) görüp onlardan hadis işittiği de söylenmiştir.¹⁷

İbn Şihâb'ın, uzun yıllar süren ilim talebi sırasında tâbiîn tabakasından da birçok hocası olmuş, bunlar arasında onun hayatında çok derin izler bırakanlar olduğu gibi, kısa süreli görüştüğü kişiler de bulunmuştur. Onun tâbiinden olan hocaları hakkında İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) verdiği liste şöyledir: "Said b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), el-Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir (ö. 107/726), Sâlim b. Abdullah b. Ömer (ö. 106/725), Ebû Bekir b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm (ö. 94/713), Hârice b. Zeyd b. Sâbit (ö. 100/719), Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud (ö. 99/718), İbrahim (en-Nehâi) (ö. 96/715), Ebû Seleme (b. Abdurrahman) (ö. 94/713) Ali b. el-Hüseyin (ö. 95/714), Abdullah b. Ka'b b. Malik (ö. 98/717), Abbad b. Temim (t.y.), Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm (ö. 120/739), Ata b. Yezid (ö. 107/726), Alkame b. Vakkâs el-Leysi (ö. 86/705), Kabîsa b. Züeyb (ö. 86/705), Ebû İdris el-Havlânî (ö. 80/699), Süleyman b. Yesâr (ö. 110/729), Nafi' Mevlâ b. Ömer (ö. 117/736) (ranhüm).¹⁸

İbn Asâkir, İbn Şihâb'ın *Sahih-i Buhârî*'de kendilerinden hadis naklettiği hoca sayısından daha az bir rakam vermekte ve bu isimlerden bazıları farklılık arz etmektedir. Bu da hocalarının İbn Asâkir'in zikrettiğinden fazla olduğunu ve aynı zamanda *Sahih*'de geçen isimlerle de sınırlı olmadığını göstermektedir. Bu isimler içinde onun hayatında derin izler bırakanların başında şüphesiz fukahâ-i seb'a¹⁹ olarak bilinen Medinelî âlimler gelmektedir.

İbn Şihâb ez-Zühri, Medine'de geçirdiği yaklaşık otuz yılın ardından, hayatının ikinci dönemi sayılabilecek, Emevî Hanedanı ile tanıştığı ve onların büyük övgülerine mazhar olduğu Şam yolculuğuna çıkar.²⁰ Zehebî'nin aktardığına göre İbn Şihâb şöyle demiştir: "İbnü'l-Eş'as hareketi zamanında Dımaşk'a geldim. Abdümelik o zaman bu işle meşguldü."²¹ Bu da Zühri'nin o yıllarda otuzlu yaşlarının başında olduğunu göstermektedir. Artık bu noktadan sonra İbn Şihâb, sıradan bir hadis râvisi değil, sarayda özel odası ve kâtipleri olan, halifelerin kendisine danıştığı, tedvin sürecini başarıyla ifâ eden, hadis ve sünnet konusunda

17 Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 426.

18 İbn Asâkir, *Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasan, Târihu Medineti Dımaşk*, nşr. Ömer b. Garâme, Beyrut: Dâru'l-fikir, 1997, LV, 295.

19 Talat Koçyiğit, "İbn Şihâb ez-Zühri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 57 (1973): s. 51-84.

20 Koçyiğit, "İbn Şihâb ez-Zühri", s. 62.

21 ez-Zehebî, *Siyer*, V, s. 209.

zamanın imamı²² olan bir âlim konumundadır.

Yahyâ b. Saïd el-Kattân (ö. 198/813) ve Yahyâ b. Maïn (ö. 233/848) gibi âlimler, İbn Şihâb'ın vefat tarihi olarak hicrî 123 ve 124 senelerini beraberce zikretmekte²³ ve Ahmet b. Yunus (ö. 227/842) ve diğerleri 125 senesini vermekte²⁴ iseler de en doğru tarih olarak 124 senesi tercih edilmiştir.²⁵ İbn Hibbân'ın: "Zühri, çarşamba gecesi Ramazan ayının 17'sinde 124 senesinde Şam'da vefat etti."²⁶ sözü de bunu destekler niteliktedir.

II. Hz. Enes (r.a.) Rivâyetleri

Tespit edildiği kadarıyla *Sahîh-i Buharî*'de Zühri'nin kendilerinden hadis naklettiği hocaları altmış yedi kişidir. Bunlardan az bir kısmı sahâbeden, geri kalanı ise tabiîn neslindedir. Sahâbe neslinden en çok hadis naklettiği kişi ise Enes b. Mâlik'tir (r.a.).

Tam adı, Enes b. Mâlik b. en-Nadr el-Ensarî el-Hazrecî en-Neccârî'dir. Hanım sahâbilerden Ümmü Süleym'in oğludur. Künyesi Ebû Hamza olup küçük yaşta annesi tarafından Resûlullah'ın (s.a.v.) hizmetine verilmiştir. Zühri'nin Enes'ten bildirdiğine göre o şöyle buyurmuştur: "Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde ben on yaşında idim. O (s.a.v) vefat ettiğinde ise yirmi yaşındaydım". Basra'da hicrî 91, 92 veya 93 yıllarında 100 yaşlarında iken vefat etmiştir.²⁷ 'Müksirûn' sahâbedendir. Ali b. el-Medinî'nin (ö. 234/849) bildirdiğine göre Basra'da vefat eden son sahâbidir.²⁸

İbn Şihâb'ın, genç sahâbilerden olan Enes'ten gelen rivayetleri *Sahîh*'de, ikisi ta'likâttan, bunlardan da biri sadece sened olarak zikredilmiş olmak üzere toplam elli dokuz adettir. Bu rivayetlerden yirmi iki tanesi "اخبرني" ile²⁹ yirmi tanesi "عن" ile dokuzu "حدثني" ile³⁰ dördü "قال" ile³¹ biri "سمع" ile³² biri "حدثنا" ile biri "حدثه" ile biri

22 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, s. 86.

23 ez-Zehebî, *Siyer*, V, s. 221.

24 İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib*, nşr. Âdil Mürşid, Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1990, III, s. 698.

25 el-Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, VI, s. 513; es-Safedî, Selahaddin, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, nşr. Ahmed Arnavut, Beyrut: Dâru ihyâ-i turâsî'l-Arabî, 2000, V, s. 18.

26 İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, III, s. 4; İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yân*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru sâdir, 1968, IV, s. 178.

27 İbn Abdülber, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstiâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, Beyrut: Dâru'l-fikir, 2006, I, s. 73-74.

28 İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Kahire: Merkez-i Hicr, 2008, I, s. 251-256.

29 Tezde bu rakam yirmi üç olarak verilmiştir.

30 Tezde bu rakam sekiz olarak verilmiştir.

31 Tezde bu rakam üç olarak verilmiştir.

32 Tezde bu rakam iki olarak verilmiştir.

“سمعت”³³ ile rivayet edilmişlerdir. Bu sayının çokluğu aynı zamanda Buhârî'nin, İbn Şihâb - Enes b. Mâlik tarikine duyduğu güveni göstermektedir.³⁴

Bu rivayetlerin hepsi müstakil birer metin olmayıp, Buhârî'nin takti' usulüne uygun olarak farklı bölümlerde mükerreren yer almışlardır. Bu bağlamda Hz. Enes (r.a.) tarikiyle gelen bu elli dokuz rivayet, otuz bir kitap, elli altı bâb altında zikredilip yirmi dokuz ayrı konu ihtiva etmektedir. Ayrıca hadislerden elli tanesi merfû, dokuz tanesi ise mevkuftur. Metin olarak tekrar eden hadislerin numaraları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Zührî'nin Sahîh'de Yer Alan Enes (r.a.) Rivayetlerinin Rakamları

	Hadis No		Hadis No
1	93, 540, 7294	16	3506 (Mevkuf), 4984 (Mevkuf), 4987 (Mevkuf)
2	349, 1636, 3342	17	3752 (Mevkuf)
3	530 (Mevkuf)	18	3802
4	550, 551 (Mevkuf)	19	4982
5	672	20	5166, 5466, 6238
6	680, 754, 1205, 4448	21	5842 (Mevkuf)
7	689, 732, 733, 805, 1114	22	5868
8	1111,1112	23	6065, 6076
9	1846, 3044, 4286 5808	24	6439
10	2067, 5986	25	6580
11	1885	26	7219 (Mevkuf), 7269 (Mevkuf)
12	2352, 5612, 5619	27	7329
13	2537, 3048, 4017	28	Ta'lik
14	2630	29	Ta'lik
15	3147, 4331, 5860, 7441		

Makalede, metin olarak en çok tekrar eden hadis grubunun isnad-metin analizi açısından incelenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda en çok tekrar eden hadis grubu tabloda yedinci sütunda yer almaktadır. Dolayısıyla öncelikle bu grubun *Sahîh-i Buhârî* dışındaki kaynaklarına işaret edilip isnad incelemesi

33 Tezde “س” olarak gösterilmiştir.

34 el-Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Ebû Süheyb el-Keramî, Riyad: Beytü'l-efkâr, 1998, I-V, Salâh 1; Mevâkitu's-salâh 7, 11, 13; Ezan 42, 46, 51, 82, 94, 128; Taksîru's-salâh 15, 16, 17; Cezâu's-sayd 18; Fedâilu'l-Medine 10; Itak 11; Hibe ve fadluhâ 35; el-Cihad ve's-siyer 169, 172; Ehâdisu'l-Enbiyâ 5; Menâkub 3; Megâzi 12, 48, 56, 83; Fezâilu'l-Kur'an 1, 2, 3; Nikâh 67; Ed'ime 59; Eşribe 14, 18; Libâs 17, 30, 42, 47; Edeb 12, 57, 62; İsti'zan 10; Rikâk 10, 53; Ahbâru'l-ahâd 3; İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne 3, 16; Tevhid 24; İlim 29; Amel fi's-salâh 6; Hac 76; Buyu' 13; Mûsâkât 1; Fardu'l-humus 19; Fedâilu Ashâbi'n-Nebî 22; Menâkibu'l-Ensar 12; Ahkâm 51.

yapıldıktan sonra metin farklılıkları gösterilecektir.

Resûlullah'ın (s.a.v.) attan düşmesi sonucu namazı oturarak kaldırması ve bunun devamı olarak imama uyulması sözlerini ihtiva eden hadis metni Buhârî dışında birçok hadis kaynağında farklı isnadlarla yer almıştır. Ancak makalede hadisin geçtiği Buhârî'yle muâsır ve sonrasındaki kaynaklar zikredilmemiş, sadece Buhârî öncesindeki kaynaklar belirtilmiştir.

a. Buhârî Öncesindeki Kaynaklar

Tespit edilebildiği kadarıyla ilgili hadis metni Kütüb-i Sitte öncesi eserlerde altı farklı kaynaktan yer almaktadır. Bunlar; Mâlik b. Enes'in *el-Muvatta'*,³⁵ Ebû Davud et-Tâyâlisî'nin (ö. 204/819) *el-Müsned*'i,³⁶ Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826) *el-Musannef*'i,³⁷ Humeydî'nin (ö. 219/834) *el-Müsned*'i,³⁸ İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannef*'i³⁹ ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'idir.⁴⁰

Mânaya tesir etmeyen ufak lafız farklılıklarıyla birlikte bu kaynaklarda yer alan hadisin farklı senetlerinde geçen tek zayıf râvi et-Tâyâlisî'nin hadisi aldığı Zem'a b. Sâlih'tir (ö.?).⁴¹ Onun dışında Yahyâ b. Yahyâ (ö. 234/849), Mâlik tarikiyle, Abdürrezzâk, Ma'mer (ö. 153/770) kanalıyla, Humeydî ve İbn Ebû Şeybe, Süfyân b. Uyeyne, Ahmed b. Hanbel de hocası Abdürrezzâk yoluyla, hepsi de Zühri'de birleşen tariklerle hadisi nakletmişlerdir. Buhârî öncesi bu kaynaklarda geçen ilgili hadisin isnad şeması aşağıdaki gibidir:

35 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, nşr. Beşşar Avvad, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1997, I, s. 196. (no: 357)

36 Ebû Davud, Süleyman b. Davud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, nşr. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türki, Cize: Dâru'l-hicr, 1999, III, s. 562. (no: 2204)

37 Abdürrezzâk, Ebû Bekr es-San'ânî, *el-Musannef fi'l-hadis*, nşr. Habîbu'r-Rahman el-Azamî, Karaçi: el-Meclisü'l-ilmî, 1970, II, s. 460. (no: 4078)

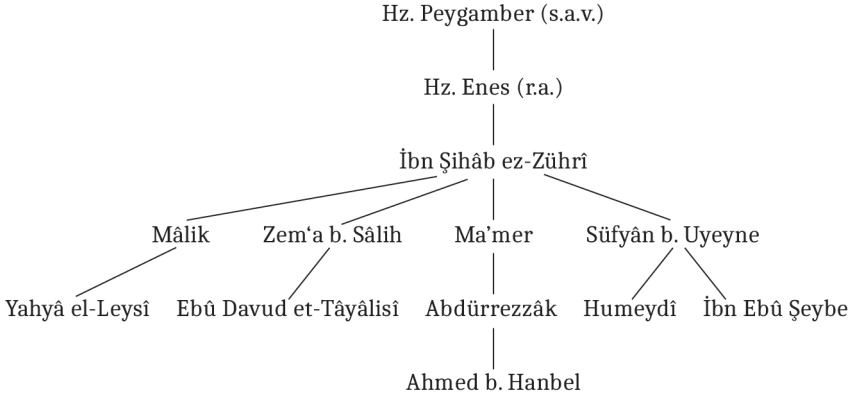
38 Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr, *el-Müsned*, nşr. Hüseyin Selim Esed, Dımaşk: Dâru's-sekâ, 1996, II, s. 305. (no: 1223)

39 İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, nşr. Muhammed Avvâme, Dımaşk: Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân, 2006, V, s. 58. (no: 7211)

40 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah, *el-Müsned*, nşr. Şuayb Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1997, XX, s. 94. (no: 12656)

41 İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, nşr. Âdil Mürşid, Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1999, s. 157.

Şekil 1. Hadisin Buhârî Öncesi Kaynaklardaki İsnad Şeması

Zühri'den sonraki dört râviden üçü yani Mâlik, Ma'mer ve Süfyân, İbn Şihâb'ın en yakın öğrencilerinden olup sadece Zem'a b. Sâlih'in, Zühri'den yaptığı rivayetlerde hatasının çok olduğu belirtilerek hadis münekkidlerce zayıf sayılmıştır.⁴² Ancak burada sika râvilere bir uyum söz konusu olduğu için hadisine itibar edilir. Zira sika olan râvilere muvafakat hadis ile ihticâc edilmesini gerektirir.⁴³ Sonraki râvilerin tamamı musannif olup kendilerinden sonraki râvilerle hoca-talebe ilişkileri vardır. Bu da hadisin Buhârî zamanında ve hocaları tabakasında yaygın olarak bilinen bir rivayet olduğunu göstermektedir. Buhârî öncesi bu kaynaklar ve musannifleri özelinde isnadları ve metinleri dikkate alındığında ise mezkûr hadisin yer aldığı en erken kaynağın *Muvatta'* olduğu, dolayısıyla hicrî II. asrın ortalarında yazılı olarak var olduğu görülmektedir. İlgili metnin hem diğer metinlere benzer şekilde nakledilen ve başka bir isnadla Hz. Enes'e (r.a.) ulaşan bir tariki hem de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) attan düşüp yaralandığı kısmının zikredilmeyip sadece imama uyulması kısmının yer aldığı, Ebû Hüreyre (ö. 58/678) (r.a.) ve Hz. Âişe (58/678) (r.anhâ) tarikiyle gelen bir başka mütabi'i daha vardır ki ileride bu rivayetlere temas edilecektir. Mezkûr hadisin Buhârî öncesi metin farklılıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴⁴

42 el-Mizzî, *Tehzîb*, IX, 389.

43 eş-Şafîi, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmiyye, t.y., s. 383.

44 Metin farklılıkları *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi* isimli çalışmadaki kriterler esas alınarak gösterilmiş, farklılıkların altı çizilmiş, takdim-tehirler italik, düşen lafızlar _ ile gösterilmiştir. (Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İstanbul: İSAM, 2013, s. 291.)

Tablo 2. Hadisin Buhârî Öncesi Kaynaklardaki Metinleri ve Analizleri

Mâlik (Yahyâ rivayeti)	Humeydî	Tayâlisî	Abdürrezzâk	İbn Ebû Şeybe	Ahmed b. Hanbel
أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ركب فرسا فصرع فحجش شقه الأيمن	سقط النبي صلى الله عليه وسلم من فرس فحجش شقه الأيمن، فدخلنا نعوده	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم صرع من فرس، فحجش شقه الأيمن	سقط النبي صلى الله عليه وسلم من فرس فحجش شقه الأيمن فدخلوا عليه	سقط النبي صلى الله عليه وسلم ، عن فرس فحجش شقه الأيمن فدخلنا عليه نعوده	سقط النبي صلى الله عليه وسلم من فرس، فحجش شقه الأيمن، فدخلوا عليه
فصلى صلاة من الصلوات وهو قاعد وصلينا وراءه قعودا	فحضرت الصلاة، فصلى بنا قاعدا وصلينا خلفه قعودا	فصلى قاعدا، وصلينا خلفه قعودا	فصلى بهم قاعدا وأشار إليهم أن اقعدوا	فحضرت الصلاة فصلى بنا قاعدا فصلينا وراءه قعودا	فصلى بهم قاعدا، وأشار إليهم أن اقعدوا
فلما انصرف قال إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا صلى قائما فصلوا قياما وإذا ركع فاركعوا وإذا رفع فارفعوا وإذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا ولك الحمد وإذا صلى جالسا فصلوا جلوسا أجمعون	فلما قضى صلاته، قال: « إنما جعل الإمام ليؤتم به، فإذا ركع فاركعوا، وإذا رفع فارفعوا، وإذا قال: سمع الله لمن حمده، فقولوا: اللهم ربنا لك الحمد، وإذا سجد فأسجدوا، وإذا صلى قاعدا فصلوا قعودا أجمعون »	فلما سلم قال: « إنما جعل الإمام ليؤتم به، فإذا ركع فاركعوا، وإذا قال: سمع الله لمن حمده فقولوا: اللهم ربنا ولك الحمد، وإذا سجد فأسجدوا، وإذا صلى قاعدا فصلوا قعودا أجمعون »	فلما سلم قال إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا ركع فاركعوا فإذا قال سمع الله لمن حمده قولوا ربنا ولك الحمد وإذا سجد فاسجدوا وإذا صلى جالسا فصلوا جلوسا أجمعين	فلما قضى الصلاة قال: إنما جعل الإمام ليؤتم به، فإذا ركع فاركعوا، وإذا رفع فارفعوا، وإذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا ولك الحمد، وإذا صلى قاعدا فصلوا قعودا أجمعون.	فلما سلم قال: « إنما جعل الإمام ليؤتم به، فإذا ركع فاركعوا، وإذا قال: سمع الله لمن حمده، فقولوا: ربنا ولك الحمد، وإذا سجد فاسجدوا، وإذا صلى جالسا فصلوا جلوسا أجمعون »

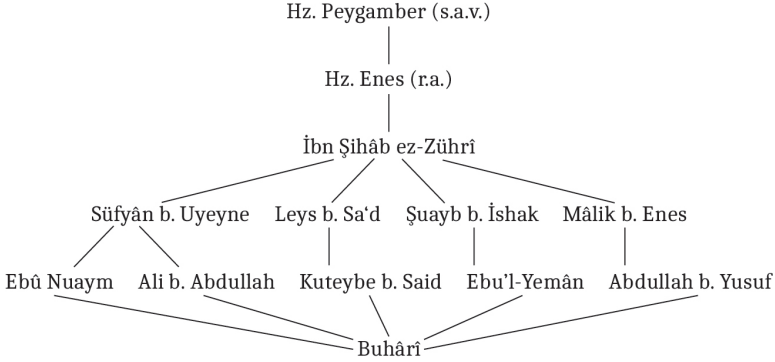
Ahmed b. Hanbel'in isnadında Abdürrezzâk bulunmaktadır ki lafızlarının birebir aynı olması hadisin metninin en azından Ahmed b. Hanbel'de râvi tasarrufuna uğramadığını göstermektedir. Hadisi Süfyân b. Uyeyne'den alan Humeydî ve İbn Ebû Şeybe'nin lafızları arasında ise küçük farklar bulunmakta ise de bunların mânaya bir tesiri yoktur. Bazı yerlerde 'عن' yerine 'من' gibi ufak değişikliklerin Süfyân'dan kaynaklanan bir manen rivayet olduğunu düşünmek daha isabetli gözükmemektedir. Diğerlerine nazaran biraz daha fazla detay ihtiva eden Yahyâ rivayetinde ise bazı ek bilgiler bulunmaktadır. Bunların râvi tasarrufundan çok Zührî'nin yakın talebesi olan Mâlik'ten nakdedildiği varsayılabilir. Sonuç olarak metnin Zührî'den rivayet edilmiş olduğu hususunda bir müşkil gözükmemektedir.

b. Buhârî'de Geçen Metinler

Sahih-i Buhârî'ye gelindiğinde ilgili metin, yine mânaya tesir etmeyen ufak kelime farklılıklarıyla birlikte beş ayrı yerde ve hepsi farklı isnad zincirleriyle zikredilmiştir. Buhârî'nin kendilerinden hadisi aldığı beş râvi -ki bunlar Ebû

Nuaym Fadl b. Dükeyn (ö. 218/833),⁴⁵ Abdullah b. Yusuf (ö. 218/833),⁴⁶ Ebu'l-Yemân Hakem b. Nafi' (ö. 222/837),⁴⁷ Ali b. Abdullah el-Medinî (ö. 234/849)⁴⁸ ve Kuteybe b. Said'dir (ö. 240/855)⁴⁹- tamamı rical âlimlerinin sika olarak nitelediği güvenilir hadis imamlarıdır. Bu kişilerden en erken vefat eden Abdullah b. Yusuf et-Tinnîsi ve Ebû Nuaym'ın hicri 218'de vefat ettikleri düşünüldüğünde Buhârî'nin muasır hocaları oldukları anlaşılmaktadır. Hadisin Buhârî'de yer alan tariklerine ait isnad şeması aşağıda gösterilmiştir:

Şekil 2. Hadisin Sahîh-i Buhârî'deki İsnad Şeması

Buhârî'nin hocası konumundaki Ebû Nuaym, Abdullah b. Yusuf, Ebu'l-Yemân, Ali b. Abdullah el-Medinî ve Kuteybe b. Said'in hicri III. asrın güvenilir hadis imamları oldukları yukarıda zikredilmiştir. Bunlardan Ali b. Abdullah el-Medinî aynı zamanda hadis ilminde birçok eser telif etmiş bir musanniftir. Buhârî'nin bu zatlardan rivayette bulunurken kullandığı 'haddesenâ (حدثنا)' sigası semâya delaleti açık olan bir rivayet lafzıdır. Her ne kadar bu rivayet sigasının kıraat ve münâvele gibi farklı metotlara delalet edebileceği söylenmişse de semâya delaletinde hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır.⁵⁰ Yukarıda geçen Buhârî öncesi ve burada zikredilmeyen Buhârî dönemi ve sonrası kaynakların isnadları göz önüne alındığında Buhârî'nin hadisi hocalarından semâ veya kıraat yoluyla aldığı anlaşılmaktadır.

Buhârî'nin hocalarının şeyhleri tabakasında da durum değişmemekte, Leys b. Sa'd (ö. 175/791),⁵¹ Şuayb b. İshak (ö.189/805),⁵² Mâlik b. Enes⁵³ ve Süfyan b.

45 Mizzi, *Tehzîb*, XXIII, 197.; Zehebi, *Târîhu'l-İslâm*, V, 420.

46 Mizzi, *Tehzîb*, XVI, 333.; Zehebi, *Târîhu'l-İslâm*, V, 362.

47 Mizzi, *Tehzîb*, VII, 146.; Zehebi, *Târîhu'l-İslâm*, V, 557.

48 Mizzi, *Tehzîb*, XXI, 5.; Zehebi, *Târîhu'l-İslâm*, V, 887.

49 Mizzi, *Tehzîb*, XXIII, 523.; Zehebi, *Târîhu'l-İslâm*, V, 902.

50 Ahmet Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Fakültesi Yayınları, 2014, s. 89-92.

51 İbn Hacer, *Takrîb*, I, 400.

52 İbn Hacer, *Takrîb*, I, 208.

53 İbn Hacer, *Takrîb*, I, 449.

Uyeyne'nin⁵⁴ her biri zamanının hadis otoritesi büyük imamlar olarak kabul edilmektedir. Abdullah b. Yusuf ve Ebu'l-Yemân, hocaları Mâlik b. Enes ve Şuayb b. İshak'tan 'ahberanâ (اخبرنا)' lafzıyla, diğer râviler ise 'haddesenâ (حدثنا)' sığasıyla rivayette bulunmuşlardır. Hadis istilâhlarının artık büyük ölçüde yerleşmiş olduğu bu dönemde zikri geçen sîgalar ilgili hadisin semâ veya kıraat yoluyla alındığını göstermektedir.

Bir sonraki tabakada İbn Şihâb ez-Zührî bulunmaktadır ki yukarıda ismi geçen râvilerin tamamı onun öğrencisi olmakla tanınmış kişilerdir ve hepsinin Zührî'den nakilde kullandıkları rivayet lafzı 'an (عن)' dir. Bu sîga rivayette kolaylık olması için kullanılmış olup, râvi tedlis yapmakla bilinen birisi değilse ve Buhârî'ye göre bir kere dahi likâ sabit olmuşsa semâya hamlolunmuştur.⁵⁵ Yukarıda ismi geçen râvilerin tamamında bu şartlar bulunduğu için hadisi Zührî'den semâ yoluyla aldıklarını söylemek yerinde olacaktır. Metnin Buhârî'de yer alan metinlerine ait farklılıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. Hadisin Sahih-i Buhârî İçerisindeki Metin Farklılıkları ve Analizleri

Ebû Nuaym – Süfyân - Zührî	Ali b. Abdullah – Süfyân - Zührî	Abdullah b. Yusuf – Mâlik - Zührî	Ebu'l-Yemân – Şuayb - Zührî	Kuteybe b. Said – Leys b. Sa'd - Zührî
سقط رسول الله صلى الله عليه وسلم من فرس فخذش أو فجدش شقه الأيمن فدخلنا عليه نعوده	سقط رسول الله صلى الله عليه وسلم عن فرس وربما قال سفيان من فرس فجدش شقه الأيمن فدخلنا عليه نعوده	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ركب فرسا فصرع عنه فجدش شقه الأيمن	أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ركب فرسا فجدش شقه الأيمن	خر رسول الله صلى الله عليه وسلم من فرس فجدش شقه الأيمن
فحضرت الصلاة فصلى قاعدا فصلينا قعودا	فحضرت الصلاة فصلى بنا قاعدا وقعدنا وقال سفيان مرة فصلينا قعودا	فصلى صلاة من الصلوات وهو قاعد فصلينا وراءه قعودا	قال أنس رضي الله عنه فصلى لنا يومئذ صلاة من الصلوات وهو قاعد	فصلى لنا قاعدا فصلينا معه قعودا
قال إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا كبر فكبروا وإذا رفع فارفعوا وإذا قال سمع الله من حمده فقولوا ربنا ولك الحمد	فلما قضى الصلاة قال إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا كبر فكبروا وإذا رفع فارفعوا وإذا قال سمع الله من حمده فقولوا ربنا ولك الحمد وإذا سجد فاسجدوا	فلما انصرف قال إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا صلى قائما فصلوا قياما فإذا رقع فاركعوا وإذا رفع فارفعوا وإذا قال سمع الله من حمده فقولوا ربنا ولك الحمد وإذا صلى قائما فصلوا قياما وإذا صلى جالسا فصلوا جلوسا أجمعون	ثم انصرف فقال إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا كبر فكبروا وإذا رفع فارفعوا وإذا قال سمع الله من حمده فقولوا ربنا ولك الحمد	ثم انصرف فقال إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا كبر فكبروا وإذا رفع فارفعوا وإذا قال سمع الله من حمده فقولوا ربنا ولك الحمد وإذا سجد فاسجدوا

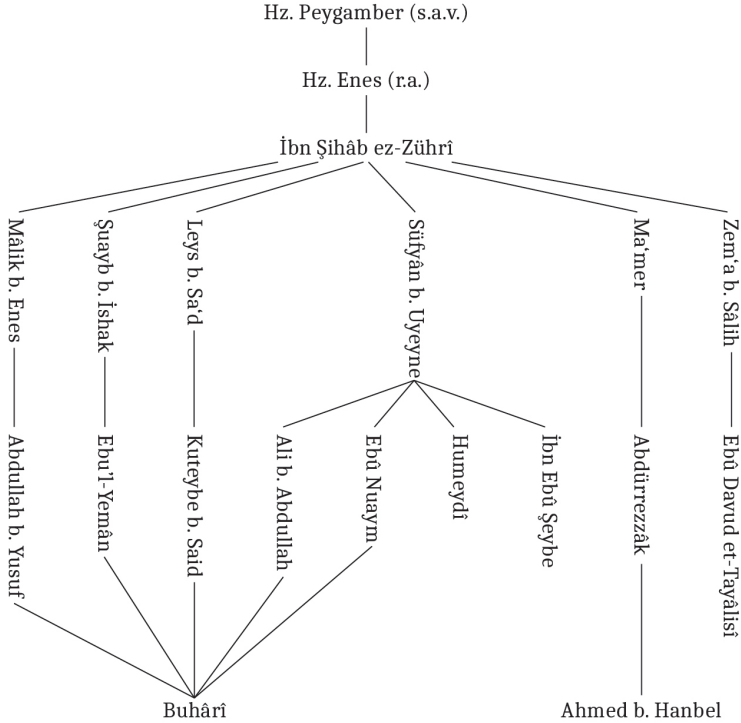
54 İbn Hacer, *Takrîb*, I, 184.

55 Yücel, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, s. 101.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere hadis metinleri arasında bazı küçük lafız değişiklikleri olmakla beraber bunların anlama herhangi bir tesiri yoktur. Bunlar ya râvinin hadisleri farklı zamanlarda manen rivayet etmesinden ya da hadisi alan râvinin zabtındaki küçük kusurlardan kaynaklanmaktadır. Ancak mânânın aynı olması, lafızların ise birebir aynı olmaması hadisin bir kopyalamanın ürünü olmadığını göstermektedir.

Gerek Buhârî’de ve gerekse Buhârî öncesi kaynaklardaki isnadların tamamı İbn Şihâb ez-Zühri’de birleşmektedir. Zühri’nin ise Hz. Enes’in (r.a.) yakın ashabından olduğu yukarıda zikredilmişti. Bu hadisin Buhârî’de geçen beş farklı isnadının üçünde İbn Şihâb ‘an (عن)’, birinde ‘semi’tu (سمعت)’, diğerinde ise ‘ahberanî (أخبرني)’ sigalarını kullanmıştır. Zühri’nin ‘an (عن)’ ile yaptığı rivayetlerin hadis imamlarınca makbul sayıldığı bilinen bir husustur. Nitekim diğer senetlerdeki ‘semâ ve ihbâr’ kayıtları bu hadisin bizzat Hz. Enes’ten (r.a.) alındığını göstermektedir. Ehl-i Sünnet paradigma içerisinden bakıldığında ise Hz. Enes’in (r.a.) durumunu tartışmaya gerek yoktur çünkü genel prensip sahâbenin tamamının adil olduğu yönündedir. Aşağıda gerek Buhârî öncesi kaynaklarda ve gerekse Buhârî’de geçen isnad şemaları toplu bir halde gösterilmiştir. Buhârî dönemi ve sonrası hadis eserlerinde geçen isnadlar ise buraya dâhil edilmemiş olup bunların yekûnu mevcut şemadan çok daha fazlasına tekabül etmektedir.

Şekil 3. Buhârî ve Öncesi Kaynakların İsnad Şeması

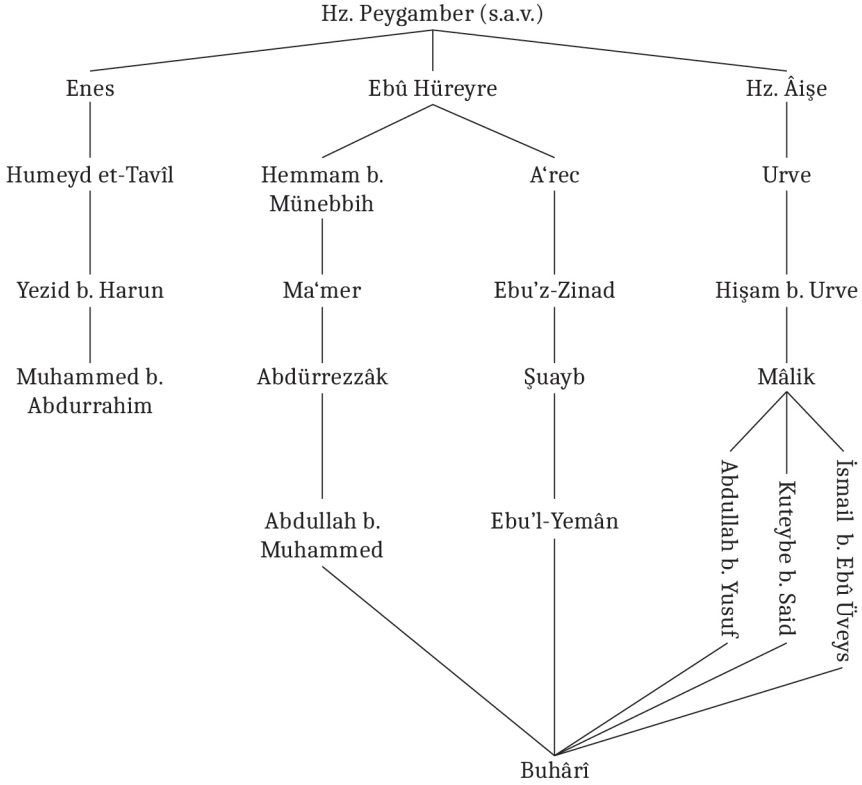

İsnad şemasında görüldüğü üzere İbn Şihâb ez-Zühri bütün tariklerin kendisinde birleştiği kişidir yani senette tek kalmaktadır ama bu durum hadisin sıhhatine zarar vermemektedir. Zira onun durumu hadis ilmi açısından en üst seviyede olup özellikle bu gibi hadiste ‘medâr’ konumunu haiz kişilerin sıhhat şartlarını taşıyan ferd hadisleri de makbuldür.

c. Buhârî’deki Farklı İsnadlar

Mezkûr hadisin *Sahih-i Buhârî*’de biri Humeyd et-Tavil (ö. 143/760) kanalıyla yine Hz. Enes’e (r.a.), diğerleri farklı senedlerle Ebû Hüreyre (r.a.) ve Hz. Âişe’ye (r.anhâ) uzanan tariklerle aynı mânada altı metni daha bulunmaktadır ki isnad şeması aşağıda gösterilmiştir:

Şekil 4. Hadisin Buhârî’deki Farklı İsnadları

Buhârî’nin hocalarından Ebu'l-Yemân, Abdullah b. Yusuf, Kuteybe b. Said ve Abdullah b. Muhammed (İbn Ebû Şeybe) hakkında daha önce bilgi verilmişti. Muhammed b. Abdurrahim (ö. 255/869) sika olarak tavsif edilirken,⁵⁶ İsmail b. Ebû Üveys (ö. 226/ 840) ise İmam Mâlik’in yeğeni olmakla beraber münekkidlerce zayıf, sadûk ve mugaffel olarak nitelenmiştir.⁵⁷ Bir üst tabakada

⁵⁶ Mizzi, *Tehzib*, XXVI, s. 5.

⁵⁷ Mizzi, *Tehzib*, III, s. 124.

ise daha önce zikri geçmeyen Yezid b. Harun (ö. 206/821) yer almaktadır ki bütün hadis otoriteleri tarafından en üst seviye ta'dil lafızlarıyla anılmaktadır.⁵⁸ Aynı şekilde Ebu'z-Zinad (ö. 130/748)⁵⁹ ve Hişâm b. Urve (ö. 146/763)⁶⁰ için de aynı değerlendirmeler yapılmıştır. Bir üst tabakada da durum değişmemekte ve seneddeki râvilerin hepsi sikalardan oluşmaktadır. Humeyd et-Tavîl (ö. 143/760) bazı rivayetlerinde tedlis yapmakla itham edilmişse de genel mânada sika olarak nitelenmiştir.⁶¹ Hemmâm b. Münebbih (ö. 132/750)⁶², A'rec (117/735)⁶³ ve Urve b. Zübeyr⁶⁴ de bu ilmin uzmanı sika râvilerden sayılmışlardır. Bu rivayetlerin kendi içerisinde metin mukayesesini gösteren bir tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 4. Buhârî'de Yer Alan Farklı Metinler ve Analizleri

Humeyd – Enes	Hemmâm – Ebû Hüreyre	A'rec – Ebû Hüreyre	Urve – Âişe	Urve – Âişe	Urve – Âişe
أن رسول الله صلى الله عليه وسلم سقط عن فرسه فجحشت ساقه أو كتفه وآلى من نساته شهرا فجلس في مشربة له درجتها من جذوع فأتاه أصحابه يعودونه	---	---	---	---	---
فصلى بهم جالسا وهم قيام	---	---	صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم في بيته وهو شاك فصلى جالسا وصلى وراءه قوم قياما فأشار إليهم أن اجلسوا	صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم في بيته وهو شاك فصلى جالسا وصلى وراءه قوم قياما فأشار إليهم أن اجلسوا	صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم في بيته وهو شاك جالسا وصلى وراءه قوم قياما فأشار إليهم أن اجلسوا
فلما سلم قال إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا كبر فكبروا وإذا ركع فاركعوا وإذا سجد فاسجدوا وإن صلى قائما فصلوا قياما ونزل لتسع وعشرين فقالوا يا رسول الله إنك آليت شهرا فقال إن الشهر تسع وعشرون	___ إنما جعل الإمام ليؤتم به فلا تختلفوا عليه فإذا ركع فاركعوا وإذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا لك الحمد وإذا سجد فاسجدوا وإذا صلى جالسا فصلوا جلوسا أجمعون وأقيموا ألف في الصلاة فإن إقامة الصلوة من حسن الصلاة	___ إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا كبر فكبروا وإذا ركع فاركعوا وإذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا ولك الحمد وإذا سجد فاسجدوا	فلما انصرف قال إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا ركع فاركعوا وإذا رفع فارفعوا وإذا صلى جالسا فصلوا جلوسا	فلما انصرف قال إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا ركع فاركعوا وإذا رفع فارفعوا ___	فلما انصرف قال إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا ركع فاركعوا وإذا رفع فارفعوا ___

58 Zehebi, *Târih*, V, s. 228.

59 Zehebi, *Târih*, III, s. 677.

60 Zehebi, *Târih*, III, s. 1001.

61 İbn Hacer, *Takrib*, I, s. 120.

62 Mizzi, *Tehzib*, XXX, s. 298.

63 Zehebi, *Târih*, III, s. 273.

64 İbn Hacer, *Takrib*, I, s. 329.

Urve tarikiyle gelen Hz. Âişe (r.anhâ) rivayetlerinin birinin sonundaki ek ifade hariç bütün lafızları aynıdır ve hepsinin kendisinde birleştiği kişi Mâlik'tir. Hemmâm'ın Ebû Hüreyre (r.a.) rivayeti de yine sonundaki bir ilâve dışında A'rec'in nakliyle aynıdır. Âişe (r.anhâ) rivayetleri Hz. Peygamber'in (s.a.v.) oturarak namaz kıldığı bilgisini vermesi bakımından Ebû Hüreyre (r.a.) rivayetlerinden daha detaylıdır. Ancak burada en fazla ayrıntıyı Humeyd kanalıyla gelen Enes (r.a.) rivayeti vermektedir. Urve rivayetlerindeki lafızların birebir aynı olması bir kopyalama izlenimi verse de isnadda müdellis bir râvinin yer almamasının yanı sıra diğer rivayetlerle olan mâna birliğine rağmen birtakım lafız farklılıklarının da mevcudiyeti bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Zira mutavassıt oryantalistler bile 'müşterek râvilerin'⁶⁵ çok sayıdaki öğrencilerinin birbirlerinden bağımsız olarak rivayet ettikleri unsurların müşterek râviye kadar götürülebileceğini söylemektedirler.⁶⁶ Netice itibariyle isnad ve metinler göz önüne alındığında hadis metinlerini sahâbe râvilerine kadar götürmek mümkün gözükmemektedir. Onların hadisi farklı zaman ve bağlamlarda rivayet ettikleri düşünülürse metindeki anlama etkisi olmayan farklılıkların sebeplerinden birisi açığa çıkmış olacaktır. Diğer sebepler ise sahâbe tabakasındakiler dâhil râvilerin manen nakilde bulunmalarındadır ki metin analizleri bunu doğrular niteliktedir. Bir diğer neden ise bazı râvilerde görülen zabt kusurlarıdır denilebilir.⁶⁷

Sonuç

İsnad-metin analizi vesilesiyle bir hadisin farklı tariklerini inceleyip, hem isnadların birbirleri arasındaki ilişkileri üzerinden hem de metinlerin farklılıklarını tespit ederek hadisin rivayet tarihini ortaya koymak mümkündür. Elbette bu tür bir rivayet tarihinin tam ve kesin bir biçimde ortaya konulabilmesi için ilgili hadisin yeterince isnad ve metne sahip olması gerekmektedir. İsnad ve metinler arasındaki ilişkilerin ortaya konulması bir kısım oryantalistlerin ve modernistlerin savdukları büyük çaptaki hadis uydurma faaliyetinin gerçeği yansıtmadığını göstermek için atılması gereken önemli bir adımdır. Çünkü meseleye ideolojik yaklaşılmadığı takdirde, hadis rivayet tarihinin bir uydurmacılık komplosu neticesi olmadığı, bilâkis yoğun ve meşakkatli bir çabanın sayesinde sahîh bilginin yani hadislerin musannefâta girdiği anlaşılacaktır.

Seçilen hadis grubu özelinde hadisin gerek Buhârî'de İbn Şihâb ez-Zührî kanalıyla Hz. Enes'e (r.a.) ulaşan ve gerekse Buhârî öncesi kaynaklarda diğer yollarla farklı sahâbîlere varan çok sayıda tarihi olduğu görülmüştür. İsnad açısından râvilerinin birçoğunun sika şeklinde nitelenen güvenilir kişiler

65 Müşterek râvi kavramı için bk. Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi*, s. 151.

66 Andreas Görke, "Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Hz. Muhammed'in Araştırılmasında Beklentiler ve Sınırlar", çev. Fatma Kızıl, Yalova: *Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2015, s. 211.

67 Ör. Zem'a b. Sâlih ve İsmail b. Ebû Üveys.

olduğu, ayrıca herhangi bir inkita'ın bulunmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu açıdan ilgili hadisin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sâdır olan sabit bir söz olduğunu söylemek mümkündür.

Metin analizi yönünden ise mânanın bütün hadisler için aynı olup herhangi bir teâruzun olmaması, buna mukabil lafızlardaki birtakım farklılıklar, takdim ve te'hirler, ilâveler ve kısaltmaların bulunması oryantalistlerin yayılma ve kopyalama iddialarının bu hadis için geçerli olmadığını gösteren delillerdir.

Son tahlilde bir kısım mutavassıt oryantalistlerin hadisleri tarihlendirmek için kullandıkları isnad-metin analizi üzerinden dahi mezkûr hadis metnini Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine tarihlendirmek gerektiği anlaşılmaktadır. Klasik hadis usulü kavramlarıyla bir hüküm verilecekse –ki bu makalenin asıl amacı da budur- analiz neticesinde ilgili hadisin sıhhat şartlarını taşıdığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak**, Ebû Bekr es-San'ânî, *el-Musannef fi'l-hadis*, I-XII, nşr. Habibu'r-Rahman el-A'zamî, Karaçi: el-Meclisü'l-ilmî, 1970.
- el-Buhârî**, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahih*, I-V, nşr. Ebû Süheyb el-Keramî, Riyad: Beytü'l-efkâr, 1998.
- Ebû Davud**, Süleyman b. Davud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, I-IV, nşr. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, Cize: Dâru'l-hicr, 1999.
- Ebû Nuaym**, Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-evliyâ*, I-X, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1988.
- Fesevî**, Yakub b. Süleyman, *el-Marife ve't-târih*, I-IV, nşr. Ekrem Ziya el-Ömerî, Medine: Mektebetü'd-dâr, 1410/1990.
- Görke**, Andreas, "Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Hz. Muhammed'in Araştırılmasında Beklentiler ve Sınırlar", çev. Fatma Kızıl, *Yalova: Yalova Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 1/1 (2015): s. 207-219.
- Humeydî**, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr, *el-Müsned*, I-II, nşr. Hüseyin Selim Esed, Dimaşk: Dâru's-sekâ, 1996.
- İbn Abdülber**, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstiâb fi ma'rifeti'l-ashâb*, I-II, Beyrut: Dâru'l-fikir, 2006.
- İbnü'l-Acemî**, Ebu'l-Vefa Burhâneddin İbrahim b. Muhammed Sıbt, *et-Tebyîn li-esmâi'l-müde'llisîn*, I, nşr. Yahya Şefik, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1986.
- İbn Asâkir**, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasan, *Târîhu Medineti Dimaşk*, I-LXXX, nşr. Ömer b. Garâme, Beyrut: Dâru'l-fikir, 1997.
- İbn Ebû Hâtim**, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I-IX, nşr. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1952.
- İbn Ebû Şeybe**, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, I-XXVI, nşr. Muhammed Avvame, Dimaşk: Müessesetü ulümi'l-Kur'an, 2006.
- İbn Hacer**, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, I-XV, nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire: Merkezi Hicr, 2008.
- Takribu't-Tehzib*, I, nşr. Âdil Mürşid, Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1999
- Tehzibu't-Tehzib*, I-IV, nşr. Âdil Mürşid, Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1990.
- İbn Hallikân**, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yân*, I-VIII, nşr. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru Sâdir, 1968.

- İbn Hanbel**, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, I-L, nşr. Şuayb Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1997.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed, *Kitâbü's-sikât*, I-IV, nşr. Muhammed Abdülmuîd Hân, Haydarâbâd: Matbaa Meclis-i dâirati'l-maârif, 1998.
- İbn Sa'd**, Ebû Abdullah Muhammed, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-XI, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü'l-hâncî, 2001.
- Kızıl**, Fatma, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- Koçyiğit**, Talat, "İbn Şihâb ez-Zühri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 57 (1973): s. 51-84.
- Mâlik b. Enes**, *el-Muvatta*, I-II, nşr. Beşşar Avvad, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1997.
- el-Mizzî**, Yusuf b. Abdurrahman, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I-XXXV, nşr. Beşşar Avvad, Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2010.
- Motzki**, Harald, *İsnad ve Metin Bağlamında Hadis Tarihlendirme Metotları*, çev. Bekir Kuzudişli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyn b. Haccâc, *el-Câmiu's-sahîh*, I-V, nşr. Muhammed Fuad Abdalbâki, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1991.
- Özçelik**, Sedat, "İbn Şihâb ez-Zühri'nin Hayatı ve Hadisçiliği" (Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001).
- es-Safedî**, Ebû's-Safâ Selahuddîn Halil b. İzzeddin, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, I-XXIX, nşr. Ahmed Arnavut, Beyrut: Dâru ihyâ-i turâsi'l-Arabî, 2000.
- eş-Şafî**, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, I, nşr. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y.
- Yücel**, Ahmet, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Fakültesi Yayınları, 2014.
- ez-Zehebî**, Muhammed b. Ahmed, *Siyeru a'lamî'n-nübelâ*, I-XXV, nşr. Şuayb Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1982.
- Tezkiretü'l-huffâz*, I-IV, nşr. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y.
- Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lam*, XVIII, nşr. Beşşar Avvad, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2003.